

Zoltai Alexandra

Az Északi-sarkvidék felértékelődése

Absztrakt

Az Északi-sarkvidék újonnan kialakuló geopolitikai térként egyre fontosabb geopolitikai szerepet tölt be a nagyhatalmak között. Az éghajlatváltozás miatt a jégsapkák olvadnak, aminek hatására nagy mennyiségű nyersanyag válik hozzáférhetőbbé, és új ellátási útvonalak is megnyílnak a térségben, időt megtakarítva minden érintett szereplő számára. Ezek a gyors változások jelentős biztonsági következményekkel járnak, és nyomást gyakorolnak a régióra meg az északi-sarkvidéki államok, közösségek és népek azon képességére, hogy kezeljék a többek között a környezeti és gazdasági kihívásokból eredő további és meglévő biztonsági kihívásokat. A növekvő geopolitikai feszültségek, valamint az Északi-sarkvidékre a régión kívülről irányuló fokozott figyelem miatt azonban fennáll a veszélye a probléma kiszélesedésének. A kérdés tehát az, hogy az északi-sarkvidéki együttműködés képes-e ellenállni a külső sokkhatásoknak, hogy továbbra is kezelni tudja a jelenlegi és a kialakulóban lévő biztonsági kihívások széles körét. A tanulmány ezeket a kérdéseket járja körül, és mutatja be.

Az Északi-sarkvidék

Az Északi-sarkvidék vagy más néven Arktisz a bolygónk legészakibb pontján, az északi sarkkörön helyezkedik el. Ez a terület félig zárt óceán,¹ amelyet a Jeges-tenger borít, és szinte teljes egészében szárazföld vesz körül. Az Északi-sark jegének mérete folyamatosan változik, tehát fizikai határai is mindig mozgásban vannak (National Snow & Ice Data Center 2020). Az Északi-sarkvidék területének körülbelül 1/3-át szárazföld teszi ki, további 1/3-a tengeri kontinentális talapzatokból áll, a fennmaradó 1/3-át pedig óceán borítja (LEPAN 2020). A térség lényegében jég borította óceán, amely rohamos olvadásnak indult, és ahol most verseny kezdődött a halászati javakért, az ásványkincsekért, a kiterjedt kontinentális talapzatokért, valamint az új, napjainkban megnyíló tengeri útvonalakért. Az Északi-sarkvidék új tengeri útvonalai a kontinensek közötti menetidő drámai csökkentésével kecsegtetnek, ami új korszakot nyithat a világ

¹ A magyar terminológiában Jeges-tenger néven ismert, hivatalosan azonban óceánnak számít.

árukereskedelmében. Az Északi-sarkvidék külön intézménnyel is rendelkezik, amelyet a térség országai 1996-ban hoztak létre Északi-sarkvidéki Tanács (Arctic Council) néven. A tanács létrehozásának legfőbb célja az volt, hogy platformot biztosítson a jelenleg nyolc teljes jogú tagsággal rendelkező tagállam közötti párbeszédre (WISHNICK 2017: 15).

A klímaváltozás és a globális felmelegedés következtében az Északi-sarkvidék egyre nagyobb figyelmet kap nemcsak a környezetvédelem szempontjából, de immár a nagyhatalmi viszonyokban is, mivel az olvadó jégtakaró alatt potenciális kereskedelmi útvonalak húzódnak, valamint bolygónk még fel nem tárt erőforrásainak jelentős része is itt található (ZOLTAI 2022c). Elhelyezkedése is kulcsfontosságú a globális világ szempontjából, hiszen a Jeges-tenger összeköttetést jelent Ázsia, Európa és Észak-Amerika számára, amely kontinensek között a nemzetközi kereskedelem közel 90%-át bonyolítja le (GUDJONSSON–NIELSSON 2017). Ezért érdemes megvizsgálni magát az Északi-sarkvidéket és azon okokat, amelyek miatt egyre fontosabbá válik mind a geopolitikában, mind a mindennapi életünkben. Így szükséges megismerni intézményrendszerét, az északi-sarkvidéki országokat és a megfigyelői státuszú tagokat, valamint nem elhanyagolhatóan a három nagyhatalom (Egyesült Államok, Kína és Oroszország) viszonyát is a térségben.

Elhelyezkedés

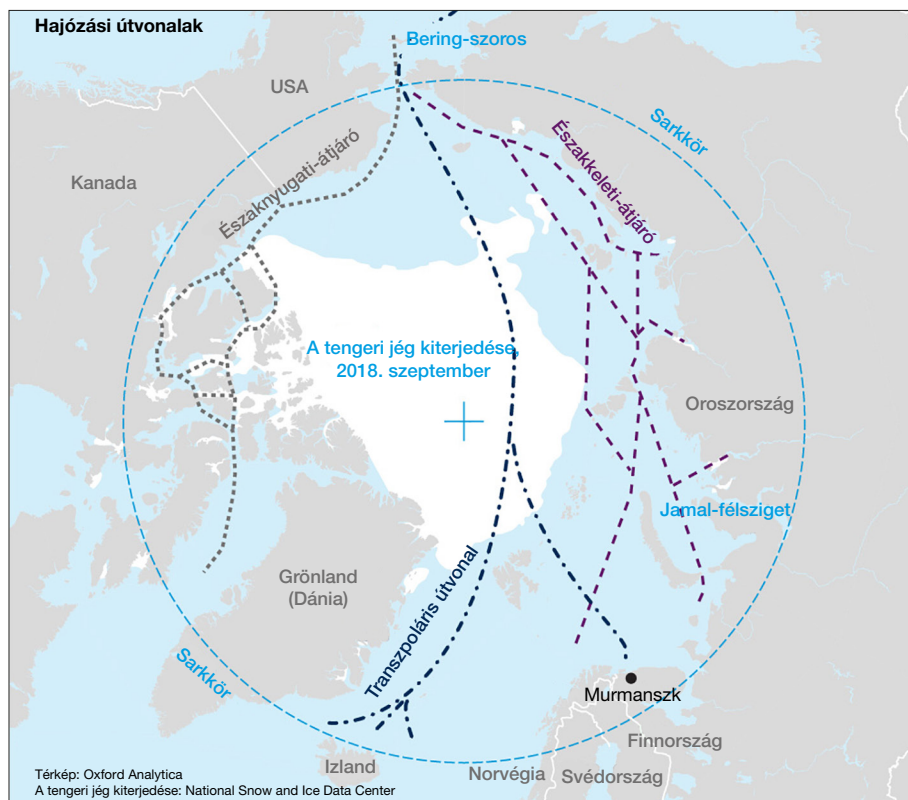
Az Arktisz helyének pontos meghatározása nehézségekbe ütközik, hiszen az azt borító jégtakaró mérete szinte egyfolytában változik, tehát fizikai határai folyamatosan mozognak. A Föld legészakibb régióját, az Északi-sarkvidéket óceán borítja szárazföldekkel körülvéve, ellentétben a Déli-sarkkal, amely jéggel borított szárazföld óceánnal körülvéve (ACIA 2004: 4). A globális felmelegedés egyre nagyobb kihívást jelent bolygónk számára, ami fokozottan igaz a föld legészakibb és legdélibb részére (ACIA 2004: 2). Az Északi- és a Déli-sarkvidéken is egyre gyorsuló fizikai változásokat hoz a klímaváltozás (DODDS–NUTTALL 2016: 50), ezek a változások kifejezetten intenzívek északon, ahol az átlaghőmérséklet a világ többi részéhez képest kétszer olyan gyorsan emelkedett az utóbbi két évtizedben (KLIMENKO 2019). A klímaváltozás egyes hatásai már jól érzékelhetők a térségben, akár az olvadó gleccserek, jégtakarók révén, bizonyos hatásai pedig még nem látszódnak (ACIA 2004: 8). A jégtakaró nagysága 2007-ben és 2012-ben érte el eddigi legkisebb kiterjedését, ami már nemcsak a tudósok, de a törvényhozók figyelmét is felkeltette. Szakértők szerint már néhány év múlva lehetnek olyan nyarak, amikor az Északi-sarkvidék jége teljesen elolvad, és jégmentessé válik a terület (CRS 2018).

Jelentősége

Új kereskedelmi útvonalak

Az Északi-sarkvidék új tengeri útvonalai a kontinensek között jelentős mértékben csökkenthetik az utazási időt, ami új korszakot nyithat meg a világ árukereskedelmében, amely okok legfőképp felértékelik a térséget geopolitikai szempontból. A klímaváltozás következtében egyre több szakértő véli úgy, hogy belátható időn belül a Jeges-tengeren új tengeri kereskedelmi útvonalak válnak folyamatosan vagy időszakosan járhatóvá. A sarkvidéki jég olvadásával a tengeri útvonalak hosszabb ideig maradnak hajózhatóak, és ez drasztikusan megváltoztathatja a nemzetközi kereskedelmet és a hajózást. A szeptemberi jégborítottság több mint 25%-kal csökkent 1979 óta, bár az Északi-sarkvidéken belüli területet még mindig szinte teljes egészében jég borítja novembertől júliusig. Ám ahhoz, hogy ezeken az újonnan megnyíló útvonalakon hatékonyan folyhasson a közlekedés, a szállítás és a kereskedelem, jelentős beruházásokra és fejlesztésekre van szükség, hogy biztosított legyen a szükséges infrastruktúra (GUDJONSSON–NIELSSON 2017).

Az Észak-Európából Kelet-Ázsiába történő szállítás általában a Szezi-csatornán keresztül történik, ami körülbelül 30 napot vesz igénybe, míg a New Yorkból a Panama-csatornán keresztül Kelet-Ázsiába történő szállítás körülbelül 25 napot. Ugyanakkor Európa–Kelet-Ázsia viszonylatban az északi-tengeri útvonalat használva Oroszország északi partja mentén az út 18 napig tartana, és a távolság körülbelül 11 500 tengeri mérföldről (21 298 km) körülbelül 6900 tengeri mérföldre (12 780 km) csökkenne, az Egyesült Államok és Ázsia közötti út az Északnyugati-átjárón keresztül pedig 25 helyett 21 napot venne igénybe (LEPAN 2020). Az Északi-sarkon jelenleg három útvonalat különböztethetünk meg (lásd 1. ábra): az Északnyugati-átjárót (North-West Passage, NWP), amely Kanada északi partjai mentén, a Jeges-tengeren át köti össze az Atlanti- és a Csendes-óceánt; az Északkeleti-átjárót (Northern Sea Route, NSR), amely Oroszország partjai mellett fut, és része az északi-tengeri út (HUMPERT–RASPOŦNIK 2012: 282); végül pedig a transzpoláris útvonalat (Transpolar Sea Route, TSR), amely a Jeges-tenger közepén halad át, szakértők ugyanis nem tartják kizártnak, hogy a közeljövőben lesznek olyan időszakok, amikor az Északi-sarkvidék teljesen jégmentes lesz (SIGMOND–FYFE–SWART 2018). A transzpoláris útvonal a sarkvidék part menti államainak kizárólagos gazdasági övezetein kívül halad, ami különleges geopolitikai jelentőségűvé teszi. Míg az Északnyugati-átjáró és az Északkeleti-átjáró útvonalán számos nemzetközi jogi nézeteltérés és bizonytalanság fordul elő, a transzpoláris út

1. ábra. Az Északi-sarkvidék tengeri útvonalai

Forrás: Oxford Analytica 2018

nem tartozik egyik állam területi joghatósága alá sem (HUMPERT–RASPOŦNIK 2012: 284). Ezen alternatív útvonalak használata tehát jelentős előnyökkel járhat a versenyelőnyt kereső országok és vállalatok számára (LEPAN 2020).

Nyersanyagok

A másik jelentős tény, amelyért az Északi-sarkvidék egyre nagyobb figyelmet kap a geopolitikában, az ott rejlő fosszilis energia. Kutatások szerint ugyanis az Északi-sarkvidéket borító jég alatt hatalmas olaj- és földgázlelőhelyek találhatóak, a Föld még fel nem tárt tartalékainak több mint 20%-át rejtve. A US Geological Survey (USGS)

(BIRD et al. 2008) szerint a szárazföld mintegy 6%-át kitevő Arktisz rejt a világ legnagyobb még felfedezetlen olaj- és gáztartalékát. Feltételezések szerint 90 milliárd hordónyi kőolaj, 1669 ezer millió köbláb mennyiségű földgáz és 44 milliárd hordónyi folyékony földgáz található az Északi-sarkon (BIRD et al. 2008). Ez a világ még fel nem tárt olajforrásainak a 13%-át, a földgáz 30%-át és a folyékony földgáz 20%-át jelenti (WISHNICK 2017: 3). Mindezek mellett jelentős mennyiségű nemesfém is fellelhető, úgymint arany, platina, vas, uránium, ólom és cink (WISHNICK 2017: 3). Nem utolsósorban pedig mintegy 1000 milliárd dollár értékű ritkaföldfém² található a sarkvidéki jégben, ami geopolitikai szempontból különösen jelentősnek bizonyulhat. A sarki jég olvadásának következtében egyre több esély van arra, hogy ezek az energiaforrások és nemesfémek a közeljövőben kitermelhetőek lesznek, amennyiben az infrastruktúrális és a technológiai háttér is biztosított lesz hozzá.

Halászat

Az Északi-sarkvidéket borító jég kiterjedésének csökkenésével új lehetőségek adódhatnak a nyílt tengeri halászat számára is. A terület jelentős halpopulációval rendelkezik, amely kutatások szerint a világ legtermékenyebbjei közé tartozik (NOEP 2017). Az Északi-sarkvidék területének egyre nagyobb méreteket öltő jégmentességének ténye a halászati terület növekedésével, valamint a víz hőmérsékletének és az óceáni áramlatoknak a változásai következtében a halpopuláció térbeli eloszlásának változásával is járhat. A vándorlási és elterjedési minták valószínűleg megváltoznak, ami hatással lesz a halászatra bizonyos régiókban (NOEP 2017). Ennek a ténye több, nem északi-sarkvidéki ország, így például Kína, Japán vagy Dél-Korea figyelmét is felkeltette, de a délkelet-ázsiai országokét is, hiszen mindegyikük a túlhalászat problémájával küzd, miközben a kereslet egyre nagyobb a halászati termékek iránt. 2018-ban az északi-sarkvidéki ötök (Kanada, Dánia, Norvégia, Oroszország és az Egyesült Államok), valamint Kína, az Európai Unió, Izland, Dél-Korea és Japán aláírta a szabályozatlan nyílt tengeri halászat megakadályozásáról szóló megállapodást a Jeges-tenger közepső részén, amely 2021 júniusában lépett hatályba (Arctic Institute 2023).

² A ritkaföldfémek egyre nagyobb stratégiai jelentőséggel kezdtek el bírni az elmúlt években. Ezeknek a fémeknek számos polgári felhasználása van, többek között a távközlésben és a megújuló energiaforrásokban, de a rakéták, a hiperszonikus fegyverek és más katonai technológiák gyártásában is alapvető fontosságúak (FRIEDMAN 2021).

Nagyhatalmi versengés

Bár léteznek különféle testületek, például az Északi-sarkvidéki Tanács, és jogi eszközök is, például az ENSZ tengerjogi egyezménye³ (UNCLOS), a központi szabályozó nemzetközi szerződés hiánya miatt a régió mégis tele van irányítási hiányosságokkal: korlátozott párbeszéd és hiányzó átláthatóság a katonai kérdéseket illetően, korlátozott képesség a kormányzati megállapodások végrehajtására, valamint feszültség húzódik az integráció iránti növekvő igény és a sarkvidéki államok érdekei között. Jelenleg nyolc ország tart igényt az északi sarkkörön belüli területekre: Kanada, Dánia (Grönland közigazgatása révén), Finnország, Izland, Norvégia, Oroszország, Svédország és az Egyesült Államok. Továbbá nincs következetes egyetértés ezen nemzetek között a Jeges-tenger alatti olaj- és gáztartalékokkal kapcsolatban sem. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének tengerjogi egyezménye (UNCLOS) ugyan minden országnak kizárólagos gazdasági övezetet biztosít, amely a partvontaltól 200 mérföldre, bizonyos geológiai feltételek mellett pedig legfeljebb 350 mérföldre terjed ki. A terület bizonytalan geológiai és politikai helyzete területi vitákhoz vezetett, mivel az egyes nemzetek saját érdekeik mentén határozták meg, és térképezték fel követeléseiket a kontinentális peremek mentén. Például Oroszország álláspontja szerint a kontinentális perem a Lomonoszov-hátságot követi egészen az Északi-sarkig. Egy másikban az Egyesült Államok és Kanada is igényt tart a Beaufort-tenger egy részére, amely feltételezések szerint jelentős olaj- és földgázkészleteket rejt (LEPAN 2020).

Szakértők szerint azzal, hogy a nyugati gazdasági érdekek visszahúzódtak az utóbbi időben a területről, Oroszországra és Kínára, a kevésbé szigorú környezetvédelmi előírásokkal rendelkező országokra maradhat a térség (LEPAN 2020). Emellett a nyugati média részéről megjelent az a retorika is, hogy Oroszország ambiciózus tervet indított az Északi-sark remilitarizálására, továbbá bizonyítékokat keres az Északi-sark további részeire vonatkozó területi igényeinek biztosítására, hogy északabbra tudja mozgatni sarkvidéki határvonalát – amely jelenleg is több mint 14 ezer mérföld hosszú (LEPAN 2020). Így az Északi-sark a geopolitikai feszültségek újabb színhelyévé válhat. A felvázolt okok miatt a nagyhatalmi versengés is egyre jobban kiterjed erre a területre is, ami elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és Kína szerepvállalásában nyilvánul meg a legjobban. Az Egyesült Államok és Oroszország nagyhatalmi mivolta a térségben egyértelmű, északi-sarki országokként, Kína nagyhatalmisága viszont e tekintetben megkérdőjelezhető. Emellett az Északi-sarkon érezhető a nézeteltérés

³ Érdemes megjegyezni, hogy ezt az egyezményt az Egyesült Államok nem ratifikálta.

az öt sarkvidéki állam és az Északi-sarkvidéki Tanács fennmaradó tagjai között is. De feszültség húzódik egyrészt a hagyományos sarkvidéki államok, másrészt a magukat „sarkvidék-közei” államként definiáló országok, mint például Kína, valamint minden más érdekelt fél között.

Az Északi-sarkvidék intézményrendszere és szabályozása

Az Északi-sarkvidéki Tanács az egyetlen kormányközi fórum, amelynek tagja az összes északi-sarkvidéki állam. Az Északi-sarkvidéki Tanács az északi-sarkvidéki államok, a sarkvidéki őslakosok és más sarkvidéki lakosok közötti együttműködést, koordinációt és interakciót támogatja a közös sarkvidéki, különösen az északi-sarkvidéki fenntartható fejlődéssel és környezetvédelemmel kapcsolatos kérdésekben (Arctic Council 2023). Az 1996-ban alapított intézmény fő feladatát tekintve a környezetre, a tudományra és a gazdasági együttműködésre koncentrál, nem lát el azonban biztonsági feladatokat (WISHNICK 2017: 15). A tanács minden határozatához és nyilatkozatához az ottawai nyilatkozatban (Arctic Council 2023) meghatározott nyolc sarkvidéki állam konszenzusára van szükség. A nyolc, tagsággal rendelkező államnak területei vannak az Északi-sarkvidéken, nemzeti joghatóságuk és nemzetközi joguk szabályozza a Jeges-tengert és az annak vizeit körülvevő területeket (Arctic Council 2023). A tanács munkacsoportjain keresztül rendszeresen készít átfogó, környezeti, ökológiai és társadalmi értékeléseket, emellett fórumot biztosít a nyolc sarkvidéki állam közötti három fontos, jogilag kötelező erejű megállapodás megtárgyalásához:

- megállapodás az északi-sarkvidéki légi és tengeri kutatással és mentéssel kapcsolatos együttműködésről (2011);
- megállapodás az Északi-sarkvidéken a tengeri olajszenyezésre való felkészültségről és reagálásról szóló együttműködésről (2013);
- megállapodás a nemzetközi sarkvidéki tudományos együttműködés fokozásáról (2017).

Az Északi-sarkvidéki Tanács elnöksége két évente váltakozik az északi-sarkvidéki államok között. Minden sarkvidéki állam kinevez egy magas rangú sarkvidéki tisztviselőt (Senior Arctic Official, SAO), aki képviseli a tanácsban fennálló érdekeit. Minden SAO tehát egy állam képviselője, akit általában az adott sarkvidéki állam külügyminisztériumából delegálnak. Az SAO a sarkvidéki államok külügyminisztereinek

határozataival és utasításaival összhangban irányítja és ellenőrzi az Északi-sarkvidéki Tanács tevékenységét. A SAO-k és az állandó résztvevők⁴ legalább évente kétszer ülnak össze, míg az összes többi partner a kétévente megrendezett miniszteri értekezleten találkozik. Ezeket az üléseket jellemzően abban a sarkvidéki államban tartják, amelyik az ülés időpontjában éppen betölti az elnökséget (Arctic Council 2023).

A nyolc sarkvidéki állam mellett az Északi-sarkvidéki Tanács megfigyelői státuszt is kínál a nem tagok számára, amely nyitva áll a nem sarkvidéki államok, valamint kormányközi, parlamentközi, globális, regionális és nem kormányzati szervezetek előtt is, amelyek felvételéről a tanács állandó tagjai döntenek. Az Északi-sarkvidéki Tanács minden szintjén a döntések meghozatala a nyolc sarkvidéki állam kizárólagos joga és felelőssége, az állandó résztvevők bevonásával. A megfigyelőket meg kell hívni a tanács üléseire, miután megfigyelői státuszt kaptak. Noha a megfigyelők elsődleges feladata a munka megfigyelése, mindemellett hozzá kell járulniuk az Északi-sarkvidéki Tanácsban való részvételükhöz, elsősorban munkacsoportok szintjén. A megfigyelők javaslatot tehetnek projektekre sarkvidéki államon vagy állandó résztvevőn keresztül, de a megfigyelők pénzügyi hozzájárulása egyetlen projekthez sem haladhatja meg az északi-sarkvidéki államok finanszírozásának nagyságát, hacsak arról másként nem határoz a tanács (Arctic Council 2023). Az Északi-sarkvidéki Tanácsnak jelenleg 13 megfigyelői státuszban lévő tagországa van: Németország, Egyesült Királyság, Lengyelország, Hollandia, Franciaország, Spanyolország, Szingapúr, Dél-Korea, Kína, India, Japán, Olaszország, Svájc. A megfigyelő országok mellett további megfigyelői státuszuk van még kormányközi és parlamentközi szervezeteknek, illetve nem kormányzati szervezeteknek is.

Az Északi-sarkvidéki Tanács fórum, vagyis nincs saját költségvetése. Minden projektet vagy kezdeményezést egy vagy több sarkvidéki állam támogat. Egyes projektek más szervezetektől is kapnak támogatást. A tanács nem hajtja végre és nem tudja végrehajtatni vagy érvényesíteni iránymutatásait vagy ajánlásait. Ez a felelősség az egyes sarkvidéki államokat vagy nemzetközi testületeket terheli (Arctic Council 2023). Az ottawai nyilatkozatban megfogalmazottak szerint az Északi-sarkvidéki Tanács mandátuma kifejezetten kizárja a katonai biztonságot (Arctic Council 1996).

⁴ Az állandó résztvevők kategóriája az Északi-sarkvidéki Tanács egyedi jellemzője. A sarkvidéki őslakosokat képviselő hat szervezet állandó résztvevői státusszal rendelkezik. Ezt a kategóriát azért hozták létre, hogy lehetőséget biztosítson a sarkvidéki őslakosok aktív részvételére a tanácsban. Az állandó résztvevők teljes körű konzultációs joggal rendelkeznek a tanács tárgyalásaival és döntéseivel kapcsolatban, és értékes hozzájárulást nyújtanak a tanács tevékenységéhez minden területen.

Az Északi-sarkvidék szabályozása jelenleg még kialakulóban van, amelybe a legtöbb ország be szeretne kapcsolódni. Míg a földünk legdélebbi részét, a Déli-sarkvidéket egy, csak arra a pólusra vonatkozó szerződés szabályozza, északon nincsen ehhez fogható szabályozás. Az 1959-es Antarktisz-szerződés demilitarizálta a kontinenst, és azzal együtt a békének és a tudományos kutatásnak szentelte a térséget. Ezenkívül 1991-ben a szerződést környezetvédelmi jegyzőkönyvvvel bővítették, amely megvédi az Antarktisz vadonját, és betilt minden bányászati tevékenységet a kontinensen. Az Antarktisz-szerződést ezért gyakran úgy emlegetik mint az Északi-sarkvidéken hiányzó kormányzási megállapodást, ahol a fő alkalmazandó jogi eszköz az UNCLOS, és ahol az Északi-sarkvidéki Tanács csak laza fórumként működik a sarkvidéki államok közötti konzultációkhoz. Ez rendkívül sok kérdést vet fel, hiszen az Antarktisz-szerződéstől eltérően az UNCLOS nincs kifejezetten a Jeges-tengerre szabva, ami konfliktusforrás az egyes országok között (WEBER 2020).

Az orosz–ukrán háború

Az orosz–ukrán háború kirobbanása (bővebben lásd RÁCZ 2024) után 2022. március 3-án Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország és az Egyesült Államok közös nyilatkozatot adott ki az Oroszország ukrajnai invázióját követő együttműködésről. Ezen országok képviselői egyetértettek abban, hogy átmenetileg felfüggesztik részvételüket az Északi-sarkvidéki Tanácsban és annak alárendelt szervei ülésein az orosz invázió miatt, mivel a jelenlegi soros elnök Oroszország (US Department of State 2022). Ez a döntés nagy akadályokat gördített a nemzetközi együttműködés elé az Északi-sarkon. A hidegháború után az Északi-sark következetesen igyekezett kimaradni a világ többi részének politikai vetélkedéseiből és konfliktusaiból. Sokan az Északi-sarkvidéket a béke övezetének tekintették, elszigetelve a külső politikai vitáktól. A biztonsági kérdésekre való összpontosítás helyett inkább a fejlesztést, az oktatást, az egészségügyet és a kommunikációt, valamint az éghajlatváltozás környezeti hatásait és az északi-sarki jégsapkák olvadását helyezte előtérbe a régió (ZOLTAI 2022b).

Az orosz–ukrán háború hatására az északi területet is elérte a változás, és az Északi-sarkvidék semlegességének is leáldozott. Az Oroszország ellen bevezetett nyugati gazdasági szankciók nagy hatással vannak az északi régióra is, egyes nyugati országok szervezetei gyorsan lépéseket tettek az ottani orosz projektek finanszírozásának és erőforrás-ellátásának megszakítása érdekében, de nagy hatással

vannak az északi-sarki kormányzási, fejlesztési és tudományos együttműködésekre is. Bár az Északi-sarkvidéki Tanács alkalmazkodhat a változó geopolitikai áramlatokhoz, az Északi-sarkvidék kormányzása szempontjából létfontosságú, hogy a tanács megőrizze mind a nyolc állandó tagját, és teljesítse a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem alapvető küldetesei iránti kötelezettségvállalásait. Továbbra is szükség van egy fórumra a határokon átnyúló regionális kérdések kezelésére, amelyeket az egyes államok nem tudnak hatékonyan felvállalni, de túlságosan lokalizáltak ahhoz, hogy globális fórum foglalkozzon velük. Az Északi-sarkvidéki Tanács hétagú bojkottja után felmerültek a találgatások, hogy a Nyugat alapjaiban alakítja át az Északi-sarkvidék kormányzását az Oroszország nélküli új nemzetközi testület megalakításával, amely Nordic Plus néven ismert. Elméletileg ezen a fórumon a hét tiltakozó állam és a sarkvidéki őslakosok (beleértve az oroszországiakat is) szerepelnének. Míg a Nordic Plusnak közös értékei és kormányzati normái lennének, ez elveszítené az intézményi legitimitást és az Északi-sarkvidéki Tanács által támogatott előrehaladást. A háború azzal fenyeget, hogy megsemmisíti a sarkvidéki együttműködés és intézményépítés 30 éves előrehaladását, amely a hidegháború utáni nemzetközi rend központi vívmánya volt (GREAVES 2022). Ráadásul egy ilyen szervezetnek Moszkva nélkül nem sok haszna lenne (MCVICAR 2022). Oroszország adja ugyanis az Északi-sarkvidék lakosságának közel felét, az Északi-sarkvidék partvonalának több mint felét és az Északi-sarkvidék ipari kapacitásának többségét.⁵ Emellett Moszkva nagymértékben birtokolja a sarkvidéki energiahordozók kitermelési, valamint az Északi-sarkvidék vizeinek halászati és hajózási jogait is. Ezenkívül az orosz sarkvidék továbbra is kritikus fontosságú a globális környezeti problémák megoldásában. Ha Oroszország kimarad az északi intézményrendszerből, akkor többek között a tudósok sem tudnak majd hozzáférni fontos időjárás-megfigyeléssel kapcsolatos adatokhoz, és nem tudják nyomon követni a szibériai permafroszt⁶ olvadását. Ezen okok miatt az Északi-sarkvidéki Tanács struktúrája valószínűleg érintetlen marad, bár működése minden bizonnyal változni fog.

Az Északi-sarkvidéki Tanács elnökségét 2023 tavaszán ugyan átvette Norvégia, a munka első körben írásos együttműködésen alapult, és csak 2024 tavaszán indult újra a párbeszéd online formában – ismét életet lehelve a szervezetbe.

⁵ Oroszország a Jeges-tenger partvonalának több mint 53%-án húzódik. Oroszország lakosságából hozzávetőleg 2,5 millióan élnek az Északi-sarkvidéken, amely a világ sarkvidéki lakosságának csaknem felét teszi ki.

⁶ Olyan talaj, amely legalább két éven keresztül fagyott állapotban van.

Északi-sarkvidéki országok

Amerikai Egyesült Államok

Az Egyesült Államok 1867-ben Alaszka megvásárlásával sarkvidéki nemzetté vált (Office of the Historian [é. n.]). Alaszka az Egyesült Államok legnagyobb és leg-ritkábban lakott állama, mindössze 50 ezer fő észak-sarkvidéki lakossággal. A kőolajtermelés és a bányászat mellett a további kiemelkedő iparágak közé tartozik a halászat és a turizmus, amelyek egyre nagyobb jelentőségűek, és egyre növekszik irántuk a kereslet. Az Egyesült Államoknak változatos érdekei vannak az Észak-sarkvidéken, beleértve a nemzeti és belbiztonságot, a környezetvédelmet, a fenntartható fejlődést, az együttműködés előmozdítását a többi sarkvidéki nemzettel, az őslakosok bevonását az őket érintő döntésekbe, valamint a tudományos kutatás támogatását és előmozdítását az egész régióban. Az ország célja a biztonságos és stabil, konfliktusoktól mentes térség megeremlése, ahol a sarkvidéki államok együttműködnek a közös kihívások kezelésében (Arctic Council 2023). Az Egyesült Államok leg-utóbb 2022. október 7-én bocsátotta ki nemzeti stratégiáját az Észak-sarkvidékkel kapcsolatban. Az elmúlt években Washington nem fordított különösebb figyelmet az Észak-sarkvidékre, 2013 óta csak most frissítette a régióval kapcsolatos stratégiáját. A mostani frissítést az éghajlati válságnak és a fenntartható fejlődés sürgetésének, illetve az Észak-sarkvidéken fokozódó stratégiai versenynek tulajdonítja, amelyet súlyosított Oroszország ukrajnai háborúja, valamint Kína fokozott erőfeszítései a befolyás megszerzésére a térségben, és az új stratégia arra törekszik, hogy az Egyesült Államok hatékony szereplőként kezelje a térségbeli feszültségeket (White House 2022).

Dánia

A Dán Királyság magában foglalja Dániát, Grönlandot és a Feröer-szigeteket, ezek a területek számos értéket és érdeket képviselnek az Észak-sarkvidéken (Arctic Info [é. n.]). A három terület között egyenlő partnerség van, és a Dán Királyság egységesen szólal fel az Észak-sarkvidéki Tanácsban. Grönland a világ legnagyobb nem kontinentális szigete, földrajzilag az észak-amerikai kontinensen található, geopolitikailag azonban Európa része. Grönland területének 81%-át jégsapkák borítják, így a partvonalának mindössze 15%-a lakható. A népsűrűség itt a legalacsonyabb a világon (Arctic Council 2023). A Dán Királyságnak a sarkvidéki stratégiáját 2020 végén

meg kellett volna újítania, ez azonban több ok miatt is késik (COVID–19, a 2021-es grönlandi általános választások). 2022 telén Dánia kormánya megerősítette, hogy az Északi-sarkvidék továbbra is Dánia egyik legfontosabb kül- és biztonságpolitikai prioritása (Arctic Institute 2023), az ország határozottan kiáll a nemzetközi együttműködés fontossága mellett, miközben elismeri a konfliktusok kockázatát.

Finnország

Finnország 2013-as sarkvidéki stratégiájában az egész országot a sarkvidék részeként határozza meg, de az ország szárazföldi tömegének egyharmada fekszik csak az északi sarkkör felett. Finnország szakértelemmel és modern technológiával járult hozzá az olyan iparágakhoz, mint az északi-sarkvidéki építkezés, a sarkvidéki környezettechnológia és az északi-sarkvidéki infrastruktúra fejlesztése, valamint a szállítás és a hajózás a jéggel borított vizeken. Különbféle sarkvidéki kutatási és oktatási programoknak és intézményeknek ad otthont. Lappföldön több biológiai kutatóállomás található, ahol a sarkvidéki ökológiát tanulmányozzák (Arctic Council 2023). Finnország érdekei az Északi-sarkvidéken elsősorban a fenntartható fejlődésre, az üzleti lehetőségekre, a bennszülöttek problémáira, valamint az Európai Uniónak az Északi-sarkvidéken érdekelt félként való megjelenésére összpontosulnak. Finnország északi-sarkvidéki politikájának fő célkitűzése a többoldalú sarkvidéki együttműködés erősítése, az EU sarkvidéki politikájának formálása, valamint Finnország Északi-sarkvidékkel kapcsolatos ismereteinek bővítése (Prime Minister's Office [é. n.]).

Izland

Izland szintén sarkvidéki állam, körülbelül 365 ezer lakossal. Izland kulcsfontosságú iparágai nagyrészt a természetes energiaforrások fenntartható hasznosításán alapulnak. Az ország teljes energiaellátásában a megújuló energia aránya a legmagasabb, a teljes primerenergia-ellátás mintegy 85%-a hazai termelésű megújuló energiaforrásokból származik, és geotermikus vizet használnak az izlandi otthonok mintegy 90%-ának fűtésére (Iceland Renewable Energy Cluster [é. n.]). Az elmúlt években a turizmus az izlandi gazdaság kulcsfontosságú pillérévé vált, és egyre nagyobb hangsúlyt kapott az innováció és a kreatív szektor. Izland elkötelezett a fenntartható fejlődés elve mellett, és elismeri a szoros együttműködés szükségességét a régió államai és népei

között (Arctic Council 2023). Általában nem tekintik a Jeges-tenger partján fekvő államnak, mivel kizárólagos gazdasági övezete (EEZ) nem szomszédos a Jeges-tenger közép-ső részének nyílt tengeri részével. Az északi-sarkvidéki politikát illetően Izland parlamentje kiadta az Izland sarkvidéki politikájáról szóló állásfoglalását, amelyet 2011 márciusában hagytak jóvá (Arctic Institute 2023).

Kanada

Kanada szárazföldi tömegének közel 40%-a északi-sarkvidéki terület, amely az északnyugati területekből, Nunavutból, Yukonból és több tartomány északi részéből áll. Kanada sarkvidéke körülbelül 150 ezer lakosnak ad otthont, akiknek több mint fele őslakos. Bár Kanada északi-sarkvidéki területe hatalmas, Kanada lakosságának kevesebb mint 1%-a él ott (Arctic Institute 2023). Az ország 2019 szeptemberében adta ki északi-sarkvidéki politikai irányvonalát, amely átfogó iránymutatást ad a kanadai kormány prioritásaihoz, tevékenységeihez és befektetéseire az Északi-sarkvidéken 2030-ig és azt követően (Government of Canada 2022). Kanada jogi értelmezése szerint az Északnyugati-átjárót saját vizeinek tekinti, nem pedig nemzetközi vizeknek, ami több évtizedes súrlódási pont közte és az Egyesült Államok között. Míg a Beaufort-tengeren továbbra is vita van a két ország között, 2022 júniusában Kanada és másik szomszédja, Grönland (Dánia) megállapodást írt alá a Hans-szigettel kapcsolatos fél évszázados vita rendezésére (POPE 2022).

Norvégia

Norvégia szárazföldi részének csaknem fele sarkvidéki terület, ahol körülbelül 490 ezer ember él, a norvég lakosság tizede. Az ország északi-sarkvidéki tengeri területe körülbelül 1,5 millió km². A Svalbard sarkvidéki szigetcsoport félúton található Norvégia szárazföldi része és az Északi-sarkvidék között. A szigetcsoport legnagyobb szigetét Spitzbergának hívják, és 1925-ig ezt a nevet használták az egész szigetcsoporra (Arctic Council 2023). Norvégia az 1920-ban Párizsban aláírt svalbardi szerződéssel kapta meg a Svalbard-szigetcsoport szuverenitását. A szerződés feljogosítja az aláíró országok állampolgárait arra, hogy a szigeteken éljenek és dolgozzanak, és korlátozza Norvégia azon képességét, hogy megadóztassa, és katonai célokra használja Svalbardot (University of Oslo [é. n.]). Eltérő vélemények vannak a szerződés alkalmazhatóságát

illetően a szigetcsoportot körülvevő 200 tengeri mérföldes tengeri övezetre, amely jelenleg halászati védelmi övezet (Arctic Institute 2023). Norvégia 2021 januárjában adta ki az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos legfrissebb politikai álláspontját, amelyben a biztonság, a stabilitás és az érdekalapú nemzetközi együttműködés kap kiemelt szerepet (Norwegian Government 2021).

Oroszország

Oroszország a Jeges-tenger partvonalának több mint 53%-át birtokolja, lakosságából hozzávetőleg 2,5 millióan élnek az Északi-sarkvidéken, ami a világ sarkvidéki lakosságának csaknem felét jelenti. Ezért az Északi-sarkvidék hatékony és fenntartható fejlődése az ország egyik kulcsfontosságú nemzeti prioritása. Egyéb kulcsfontosságú nemzeti érdekek az Északi-sarkvidéken:

- az Északi-sarkvidék felhasználása Oroszország stratégiai erőforrásbázisaként, megoldást nyújtva az ország társadalmi-gazdasági fejlesztésének feladatára;
- az Északi-sarkvidék megőrzése a béke és az együttműködés térségeként;
- az Északi-sarkvidék egyedülálló ökoszisztémáinak megőrzése;
- az északi-tengeri útvonal használata Oroszország nemzeti egységes közlekedési vonalaként az Északi-sarkvidéken (LAGUTINA 2021).

A természeti erőforrások, elsősorban az olaj és a földgáz kitermelése Oroszország elsődleges sarkvidéki iparága. Az ország a világ harmadik legnagyobb szénhidrogén-termelője. Egy másik kiemelt terület az Északi-sarkvidék társadalmi-gazdasági fejlesztése az Oroszországi Föderációban, ideértve az őslakos lakosság életminőségének és az Északi-sarkvidéken folytatott gazdasági tevékenység szociális feltételeinek javítását. A tudomány és a technológia fejlesztése, valamint a korszerű információs és telekommunikációs infrastruktúra kialakítása a fő szempont. Az Oroszországi Föderáció további kiemelt területe a környezetbiztonság és a nemzetközi együttműködés az Északi-sarkvidéken (Arctic Council 2023). Oroszország 2020-ban frissítette hivatalos sarkvidéki stratégiáját a következő 15 évre az *Oroszország állampolitikájának alapelvei az Északi-sarkvidéken 2035-ig* című dokumentummal. A stratégia sok hasonlóságot mutat a korábbi dokumentumokkal. Az Északi-sarkvidék „békerégióként” tartása továbbra is kulcsfontosságú nemzeti érdek, akárcsak az együttműködés és a kölcsönösen előnyös partnerségek előmozdítása az északi-sarkvidéki és nem sarkvidéki szereplőkkel (KLIMENKO 2020).

Svédország

A két legészakibb megye, Västerbotten és Norrbotten Svédország sarkvidéki területeként van meghatározva. Ez a régió Svédország területének körülbelül az egyharmadát teszi ki. Az ország nagy hangsúlyt fektet az éghajlattal kapcsolatos kutatásokra az Északi-sarkvidéken. A hosszú, esetenként akár 100 évig tartó mérési sorozatok eredményeként hozzájárult az éghajlatváltozás jobb megértéséhez: közel 100 éve folyik a hőmérsékletre, a csapadékra, a jégolvadásra, valamint a helyi növény- és állatvilágra kiterjedő környezeti *monitoringprogram*. Svédország vezető szakértelemmel rendelkezik az északi-sarkvidéki viszonyok között történő hajózás terén, ahol gyakran speciális hajózási viszonyok vannak, amelyek speciális megoldásokat kívánnak. A svéd jégtörő hajók támogatni tudják a növekvő kereskedelmi hajózást az Északi-sarkvidéken, valamint segítséget nyújtanak mind a sérülékeny tengeri környezet megfigyelésében, mind a sarkvidéki kutatásban (Arctic Council 2023). Általánosságban elmondható, hogy a svéd sarkvidéki stratégia egyértelmű és nem túl ellentmondásos, és a többoldalú együttműködésre meg a környezetvédelemre összpontosít. Svédországot erős történelmi és kulturális szálak fűzik a régióhoz, amelyekhez biztonsági és gazdasági érdekek is kapcsolódnak, mint például a bányászat és a repülőgépipar. A 2011-es stratégia Svédországot sarkvidéki nemzetként határozta meg, és megerősítette a svéd elkötelezettséget a régió iránt. 2016 elején a svéd sarkvidéki stratégiát kiegészítette az új svéd sarkvidéki környezetvédelmi politikáról szóló memorandum (Arctic Institute 2023). Svédország legújabb, 2020-tól kezdődő sarkvidéki stratégiai dokumentuma azonban az előző változattól élesen eltérve és az ország megváltozott stratégiai környezetére reagálva kiemeli a régió geopolitikai és/vagy stratégiai fontosságát, amellyel úgy tűnik, hogy Stockholm véleménye az Északi-sarkvidékről elmozdult az emberi biztonságra összpontosító erős fókuszról egy olyanra, amely nyíltabban keveredik a hagyományos, kemény biztonsági nyelvvel (BYE 2020).

Az Északi-sarkvidéki Tanács megfigyelő államai

Ebben a fejezetben azokat a megfigyelő államokat érintjük, amelyeknek van saját északi-sarkvidéki stratégiájuk, illetve jelentős szerepet játszanak a térség és a világ geopolitikai szempontjából, mivel a tanulmány terjedelmi korlátai miatt nincs módunk kitérni mind a 13 országra.

A térség egyik legvitatottabb és egyik legjelentősebb megfigyelő állama Kína, az országnak határozott stratégiai céljai vannak az Északi-sark kapcsán, ezek

megvalósításához viszont elengedhetetlen, hogy szerepet vállaljon a nagyhatalmi versengésben a térséget illetően. Ahhoz, hogy meghatározható legyen Kína pozíciója az Északi-sarkon, fontos tisztázni stratégiai céljait, amelyek a következőképpen körvonalazhatóak: hozzáférés biztosítása az ott található energiaforrásokhoz, nemesfémekhez, újonnan nyíló kereskedelmi útvonalakhoz és halászati javakhoz; annak megértése, hogy a klímaváltozás mit jelent a térségre és Kínára nézve; tudományos érdeklődés (BeiDou szatellitrendszer, űrkutatás, időjárás-előrejelzés); részvétel az Északi-sarkot érintő kormányzásban; a régió elérhetősége jogának fenntartása a nem északi-sarki államok számára is, hogy az északi-sarki államok ne tudják teljes szuverenitásuk alá vonni azt (WISHNICK 2017: 27–28). Ezek elérése érdekében az ország vezetése már évekkel ezelőtt megkezdte térséggel kapcsolatos politikájának kialakítását. Egyes kínai szakértők egészen 1925-re datálják az ország Északi-sark iránti elköteleződését, amikor az ország aláírta a svalbardi egyezményt (WISHNICK 2017: 30). Kína azonban sokáig nem rendelkezett nyilvános stratégiával az Északi-sarkot illetően, erre csak 2018 januárjában került sor, amikor is kiadták Kína első északi-sarki fehér könyvét, amely pótolta ezt a hiányt (SCIO PRC 2018).

Kína mellett Japán és Dél-Korea is határozott stratégiai célokkal rendelkezik az Északi-sarkot illetően. Mind a két ország Kínával egy időben, 2013-ban kapott megfigyelői státuszt az Északi-sarkvidéki Tanácsban, és azóta aktívan részt vesznek a gazdasági tevékenységekben, a politikai döntéshozatalban és a kutatásokban. A Koreai Köztársaság (a továbbiakban Dél-Korea) az 1990-es években kezdte meg tevékenységét az Északi-sarkvidéken tudományos kutatások révén. A 2000-es évek eleje óta Dél-Korea érdeklődése a régió iránt fokozatosan nőtt, főleg a sarkvidéki tengeri útvonalak ígéretével. 2002-ben az ország megkezdte nemzetközi kötelezettségvállalásait is a régióban azzal, hogy tagja lett a Nemzetközi Sarkvidéki Tudományos Bizottságnak, és felavatta első kutatóállomását Svalbardon, az Arctic Dasan állomást, majd 2009-ben elkészült Dél-Korea első kutató jég-törő hajója (KIM–STENPORT 2021). 2013-ban Dél-Korea bemutatta északi-sarkvidéki politikai főtervét. A tervet kormányzati együttműködéssel és az Északi-sarkvidékre összpontosító, kormányhoz kapcsolódó intézmények, köztük a Koreai Tengerészeti Intézet és a Koreai Sarkkutató Intézet támogatásával dolgozták ki. A terv átfogó jövőképe az, hogy Dél-Korea az Északi-sarkvidék fenntartható jövőjéért dolgozzon azáltal, hogy (1) sarkvidéki partnerségeket épít a nemzetközi közösséghez való hozzájárulás érdekében; (2) fokozza a tudományos kutatást az emberiség közös problémáinak megoldása érdekében; (3) új ipart fejleszt az Északi-sarkvidéken gazdasági tevékenységekben való részvétellel (KIM–STENPORT 2021).

Japán jelenléte az Északi-sarkvidéken 1990-ben kezdődött, amikor megalapították az Arctic Environment Research Centert. 2015-ben saját sarkvidéki politikát hirdetett, amelynek célja, hogy Japánt az Északi-sarkvidék fontos szereplőjévé tegye, és így proaktívan hozzájárulhasson a térség békéjéhez. Japán számára különösen érdekesekek a sarkvidéki éghajlatváltozások hatásai a szélsőséges időjárási eseményekre saját területén. Kétoldalúan Japán aktívan együttműködik az összes sarkvidéki állammal, bár a kapcsolatok Oroszországgal, az Egyesült Államokkal és Norvégiával a legerősebbek (KANEKO 2021).

A három ország nagyon proaktív álláspontot képvisel az úgynevezett Ázsiai Sarkvidéki Klubban is, amely Dél-Koreából, Kínából és Japánból áll (MFA RK 2020). Ezzel úgy tűnik, hogy egyrészt képviselik az északi-sarkvidéki ügyekkel kapcsolatos külön ázsiai nézetet, amely tiszteletben tartja a nyolc sarkvidéki ország aggodalmait és érdekeit, de egyben ellenzi a földrajzi közelségen alapuló kizárólagosságra való hozzáállásukat.

2013-ban még egy másik jelentős ázsiai ország, India is megfigyelői státuszt kapott. India kapcsolata az Északi-sarkvidékkel 1920 februárjában kezdődött, amikor aláírta a svalbardi szerződést. 2007-ben elindította éghajlatváltozásra összpontosító sarkvidéki kutatási programját, majd 2008-ban sarkvidéki kutatóbázist nyitott Norvégiában. Indiai vállalatok befektetéseket kezdtek az északi-sarkvidéki energiaforrásokba és ásványkincsekbe, majd 2018 márciusában India már LNG-t szállított az orosz sarkvidékről (Times of India 2018). 2022 márciusában kiadott sarkvidéki stratégiai dokumentuma új korszakot hirdet Újdelhinek a régióval való kapcsolatában és jelenlétében. Míg a tudományos törekvések és a környezeti kutatások továbbra is nagy jelentőséggel bírnak az ország északi-sarkvidéki nézetében, India ma már vonzó energia-, ásvány- és befektetési forrásnak, valamint a nagyhatalmi verseny lehetséges színterének tekinti a régiót (India szerepéről a többpólusúvá váló nemzetközi térben lásd HÁDA 2024). India északi-sarkvidéki politikája jól kidolgozott dokumentum, és holisztikus megközelítést alkalmaz a gyorsan változó sarkvidéki régióban felmerülő problémák kezelésére (SURYANARAYANAN 2022).

Európa két jelentős orszagaként még megemlítsre érdemes Franciaország és az Egyesült Királyság, amelyek szintén megfigyelői státusszal rendelkeznek a térségben. Franciaország hosszú, több évszázados múltra tekint vissza az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban. A francia halász- és bálnavadászflokkok már a 17. században aktívak voltak az Atlanti-óceán északi részén, és a francia felfedezők és utazók már átutazták a mai Kanada északi részeit (Arctic Institute 2023). 2022 áprilisában Franciaország kiadta új, 2030-ig szóló sarki stratégiáját. A stratégia különösen olyan biztonsági és geopolitikai elemeket

tartalmaz, amelyek egyértelművé teszik Franciaországnak az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos stratégiai megközelítését (LSE 2022). Az Egyesült Királyság az egyik legrégebbi múlttal és tevékenységgel rendelkezik az Északi-sarkvidéken. Kereskedők, vadászok, tengerészek és tudósok jártak az Északi-sarkra a Brit-szigetektől legalább a 15. század óta. Szigetországgént, amely nagymértékben függ a globális kereskedelemtől, egy új óceán hajózhatóvá válásának geostratégiai jelentősége is felkelti az érdeklődést. Az Egyesült Királyság északi-sarkvidéki politikáját a fehér könyv ismertette, amely először 2013-ban jelent meg (DEPLEDGE 2013). A dokumentum rögzíti, hogy az Egyesült Királyság megközelítése az Északi-sarkvidéken folytatott nemzetközi együttműködéssel kapcsolatban három pillérre épül: az északi-sarkvidéki államok szuverén jogainak, valamint az Északi-sarkvidéken élő és dolgozó emberek nézeteinek és érdekeinek a tiszteletben tartása; vezető szerep olyan kérdésekben, mint az éghajlatváltozás és a nemzetközi tudományos együttműködés; és együttműködés az összes többi sarkvidéki érdekelt féllel.

Viszonyrendszer

Egészen a közelmúltig az északi-sarkvidéki politikát az „egy sarkvidék” elv vezérelte (FABBI et al. 2017), amelyet a hasonló társadalmi, gazdasági és ökológiai alapokon nyugvó békés együttműködés jellemezett. A Szovjetunió összeomlása óta ugyanis minden sarkvidéki állam elkötelezte magát annak a szabályokon alapuló régióknak a megteremtése és fenntartása mellett, amely a többoldalú együttműködésen, a konszenzusos döntéshozatalon és az erőszakmentes vitarendezésen alapul. Ez azonban nagyon törekeny egyensúly, amelyet több szinten is meg kell őrizni. Egyfelől az egyes északi-sarkvidéki országok között, az arktiszi ötök és a többi sarkvidéki ország között, tehát regionális szinten, másfelől globális szinten az Északi-sarkvidéki Tanács tagországai és a megfigyelői státuszú országok, intézmények között (EU, NATO), valamint a nagyhatalmi versengés szintjén is.

Területi viták nehezítik ugyanis az együttműködést az egyes északi-sarkvidéki országok között (DU et al. 2020). Többek között Dánia, Oroszország és Kanada mind azt állítja, hogy a Lomonoszov-hátság saját kontinentális háta kiterjesztése. A terület erősen vitatott, mert a hátságra vonatkozó jogok hozzáférést biztosítanak a terület tengerfenekén található természeti erőforrásokhoz. A hegygerinc jogairól szóló megállapodás továbbra is megoldatlan és vitatott a három állam között. Továbbá Kanada és az Egyesült Államok vitatja, hogy melyik államnak van joga ellenőrizni,

hogy mely hajók léphetnek be az Északnyugati-átjáróba. Az Egyesült Államok szerint az átjáró nemzetközi vizeknek minősül, Kanada viszont sajátjaként tekint rá, és ellenőrzése alatt kívánja tartani. Az Egyesült Államok és Kanada 2004 óta vitatja a Beaufort-tenger területi jogait is (WALLACE 2020).

Az EU is rendszeres megfigyelője az Északi-sarkvidéki Tanács üléseinek, azonban megfigyelőistátusz-kérelméről még nem született egyhangú döntés.⁷ Kína északi-sarkvidéki érdekei és ambíciói különös figyelmet kaptak, és némi aggodalmat váltottak ki az északi-sarkvidéki államok részéről. Hasonlóképpen a NATO kiterjesztett sarkvidéki szerepvállalása mellett és ellen is aktív viták folynak 2007 óta. Egyesek támogatták, mint például Norvégia, míg mások, például Kanada, szkeptikusabbak voltak. A NATO a hidegháború óta nem látott mértékű rendszeres többnemzetiségű hadgyakorlatokat végzett az európai sarkvidéki térségben, de összességében sarkvidéki szerepe korlátozott maradt. Az Ukrajnával vívott háborúja miatt szankcionált és a nyugati befektetési tőkéhez, illetve technológiai erőforrásokhoz való hozzáféréstől elzárt Oroszország még inkább függővé vált Kínával fennálló kapcsolataitól (bővebben lásd VÖRÖS–HORVÁTH 2024), és minél tovább van elzárva Oroszország a nyugati tőkéktől, annál inkább támaszkodik Kínára. Mindez azt jelenti, hogy miközben Kína sarkvidéki befolyását és tevékenységét növeli sarkvidéki stratégiájával, Finnország és Svédország csatlakozása a NATO-hoz nemcsak kiterjesztené a szövetség határát kelet felé, és megkétszerezné annak hosszát Oroszországgal, hanem elmélyítené a regionális stratégiai átrendeződést is az Északi-sarkvidéken (KOIVUROVA–LANTEIGEN 2022). Nyolc északi-sarkvidéki államból így hét a NATO tagországa lenne (hét szövetséges, demokratikus és kapitalista társadalom), a geopolitikailag elszigetelt, stratégiaiilag meggyengült és Kínától nagyban függő Oroszország mellett (GREAVES 2022).

Azzal, hogy Kína sarkközeli államnak kezdte el titulálni magát, és Oroszország mintegy hallgatólagos elfogadással és szoros együttműködéssel támogatja Kína északi-sarki jelenlétét, úgy tűnik, hogy a nagyhatalmi erőegyensúly Kína és Oroszország felé kezd billenni. A két ország együttműködése jól kiegészíti egymást a legtöbb területen – politikai, katonai, gazdasági, technológiai, infrastrukturális és logisztikai –, ami

⁷ Az EU célja, hogy nemzetközileg geopolitikai szereplőnek tekintsék az Északi-sarkvidéken, de geopolitikailag és jogi értelemben gyenge a régióban. Az EU sarkvidéki tagországainak – Dániának (Grönland nem tagja az EU-nak), Finnországnak és Svédországnak – nincs partja a Jeges-tengeren, ami csökkenti geopolitikai jelentőségüket a térségben az öt part menti államhoz, az úgynevezett arktiszi ötökhöz képest (Kanada, Grönland, Norvégia, Oroszország és az Egyesült Államok). Emellett az EU se nem teljes jogú, se nem megfigyelő tagja az Északi-sarkvidéki Tanácsnak. Kanada és Oroszország (ugyan eltérő okokból) is ellenezte az EU megfigyelői státusz iránti kérelmet az Északi-sarkvidéki Tanácsban (MELCHIORRE 2022).

mellett az Egyesült Államok már nem mehet el szó nélkül, hiszen stratégiai érdekeire nézve nagy kihívást jelent a két ország együttműködése, ráadásul olyan területen, amelyet az amerikai adminisztráció meglehetősen elhanyagolt az utóbbi időben. Jelenleg tehát az Egyesült Államok azon dolgozik, hogy visszabilentse az erőegyensúlyt a saját javára. Legnagyobb célja az lesz, hogy megelőzze a régió militarizációját, főleg orosz szempontból, ugyanis úgy véli, hogy a nagyhatalmi versengés ezt a régiót sem fogja elkerülni, és ami a Krím félszigeten történt, megtörténhet az Északi-sarkon is. A két ország közötti viszony valószínűleg romlani fog, mivel mind a két fél kemény retorikával vádolja a másikat a militarizáció kapcsán. Az Egyesült Államok vezetése Biden alatt várhatóan ebben a régióban is igyekszik helyreállítani szövetségi rendszerét, hogy ezzel is megakadályozza az agresszív orosz magatartást, és garantálja a biztonsági egyensúlyt. Kína visszaszorítása érdekében a regionális fórumokon és a döntéshozatalban az Egyesült Államoknak aktív kapcsolatot kell ápolnia szövetségeseivel, és ahol Kína valóban a régió preferált struktúráin keresztül dolgozik, az Egyesült Államoknak törekednie kell arra, hogy ezeket a tevékenységeket legitimnek fogadja el. A kormányzás még elősegítheti a sarkvidéki kínai beruházások kialakulóban lévő, de kiemelt kérdésének tárgyalását. Az átlátható, együttműködő sarkvidéki folyamat kialakítása a kínai közvetlen külföldi befektetések nyomon követése érdekében és csak azon beruházások blokkolása, amelyek teljesítik a regionális biztonságra vonatkozó következetes kockázati küszöböt, hozzájárulhat az egyensúly fenntartásához. Szakértői vélemények szerint az Egyesült Államoknak közelednie kellene az egyik félhez – a vélemények abban megoszlanak, hogy Oroszországhoz vagy Kínához –, hogy a másik nagyhatalom pozícióját gyengíteni tudja, ám az is kérdéses, hogy melyik fél lesz nyitott az Egyesült Államokkal való együttműködésre. Az Északi-sarkon tehát úgy tűnik, erős rivalizálás kezdődik a három ország között (ZOLTAI 2022a).

Összegzés

Az Északi-sarkvidék kétségkívül felértékelődött az utóbbi években geopolitikai értelemben. Az egyes aktorok közötti hatalmi egyensúly megőrzése azonban közös cél kell hogy legyen minden érintett számára, hiszen ez meghatározza a jövőbeli politikai, gazdasági és környezeti eredményeket immár nemcsak regionálisan, de globálisan is. Napjainkban a feszültségek egyre fokozódnak az északi-sarkvidéki régióban, immár nem tud elzárkózni a terület a nemzetközi eseményektől, és az egyes országok sem leplezik többé politikai és gazdasági ambícióikat. A napjainkban zajló

világrendi átalakulások (VÖRÖS–TARRÓSY 2024) drámai eltéréseket jelentenek az északi póluson korábban megszokottaktól, ahol a diplomácia, a tudományos együttműködés és a környezetvédelem volt a fő cél. Egy olyan világban, amelyet néhány éve már a kiszámíthatatlanság jellemez, amelyben addig szoros kapcsolatok roppannak meg, a multilateralizmus pedig kihívásokkal szembesül, valószínűleg áttérjed a sarki régiókra is, és kiszámíthatatlanabbá teszi azok jövőjét. A világ közös érdeke, hogy fokozódjon a pólusok jövőjéről szóló politikai párbeszéd, és megerősödjenek a többoldalú megközelítések. Azáltal tehát, hogy az Északi-sarkvidék szerepe egyre fokozódik a geopolitikai szintén, és a klímaváltozás kezelése is egyre sürgetőbbé válik, elengedhetetlen a specifikusan a régió adottságait és körülményeit figyelembe vevő szabályozás megalkotása. A legtöbben abban reménykednek, hogy az Északi-sarkvidék lehet az a terület, ahol a nagyhatalmak a „nagyobb jó” érdekében (klímaváltozás) képesek lehetnek együttműködni, félretéve a nézeteltéréseket, ami igen törekény egyensúlyon nyugszik.

Felhasznált irodalom

- Arctic Council (1996). *Declaration on the Establishment of the Arctic Council*. Online: http://library.arcticportal.org/1270/1/ottawa_decl_1996-3..pdf
- Arctic Council (2023): *Arctic Council*. Online: www.arctic-council.org
- Arctic Info [é. n.]: *National Arctic Strategy of Denmark*. Online: www.arcticinfo.eu/en/kingdom-of-denmark
- Arctic Institute (2023): *Kingdom of Denmark*. Online: www.thearcticinstitute.org/country-backgrounds/denmark
- BIRD, K. J. et al. (2008): Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle. *US Geological Survey Fact Sheet*, 2008–3049. Online: <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049>
- BYE, H. (2020): Sweden Launches New Arctic Strategy. *High North News*, 2020. október 2. Online: www.highnorthnews.com/en/sweden-launches-new-arctic-strategy
- CRS (2018): *Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress*. Washington, DC: Congressional Research Service.
- DEPLEDGE, D. (2013): Emerging UK Arctic Policy. *International Affairs*, 89(6), 1445–1457.
- DODDS, K. – NUTTALL, M. (2016): *The Scramble for the Poles*. Cambridge: Polity.
- DU, D. [杜德斌] et al. (2020): 冰冻圈地缘政治时代的到来 [A geopolitika hamarosan eléri a krioszférát is]. *科技与社会 [S & T and Society]*, 35(4), 514–522.

- FABBI, N. C. – YOUNG, J. C. – FINKE, E. W. (2017): Ukiuqta'qtumi Hivuniptingnun – One Arctic, One Future. In LACKENBAUER, P. W. – NICOL, H. – GREAVES, W. (szerk.): *One Arctic*. Ottawa: Canadian Arctic Resources Committee.
- FRIEDMAN, I. B. (2021): China's Arctic Ambitions Could Make or Break US–Russian Relations in the Region. *Russia Matters*, 2021. december 1. Online: www.russiamatters.org/blog/chinas-arctic-ambitions-could-make-or-break-us-russian-relations-region
- Government of Canada (2022): *Canada and the Circumpolar Regions*. Online: www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/arctic-arctique/index.aspx?lang=eng
- GREAVES, W. (2022): The New Arctic Geopolitics. *Rusi*, 2022. május 5. Online: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/new-arctic-geopolitics>
- GUDJONSSON, H. – NIELSSON, E. T. (2017): China's Belt and Road Enters the Arctic. *The Diplomat*, 2017. március 31. Online: <https://thediplomat.com/2017/03/chinas-belt-and-road-enters-the-arctic>
- HÁDA B. (2024): India hatalmi politikája a 21. század harmadik évtizedében – kihívások és lehetőségek. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világtrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 81–102.
- HUMPERT, M. – RASPOETNIK, A. (2012): The Future of Arctic Shipping Along the Transpolar Sea Route. *Arctic Yearbook*, 2012, 281–307.
- Iceland Renewable Energy Cluster [é. n.]: *Iceland Geothermal*. Online: <https://energycluster.is/geothermal>
- KANEKO, N. (2021): Japan's Arctic Policy and the Northern Sea Route: Conflict between „Energy Security” and „Freedom of Navigation”. *Discuss Japan*, 2021. augusztus 31. Online: www.japan-policyforum.jp/diplomacy/pt2021083115072811438.html
- KIM, E. – STENPORT, A. (2021): South Korea's Arctic Policy: Political Motivations for 21st Century Global Engagements. *The Polar Journal*, 11(1), 11–29.
- KLIMENKO, E. (2019): The Geopolitics of Changing Arctic. *SIPRI Background Paper*, 2019. december. Online: www.sipri.org/sites/default/files/2019-12/sipribp1912_geopolitics_in_the_arctic.pdf
- KLIMENKO, E. (2020): Russia's New Arctic Policy Document Signals Continuity Rather than Change. *SIPRI*, 2020. április 6. Online: www.sipri.org/commentary/essay/2020/russias-new-arctic-policy-document-signals-continuity-rather-change
- KOIVUROVA, T. – LANTEIGNE, M. (2022): One Arctic or Two? Polar Geopolitics in the Wake of the Ukraine Conflict. *The Polar Connection*, 2022. május 11. Online: <https://polarconnection.org/one-arctic>
- LAGUTINA, M. (2021): Russia's Arctic policies: Concepts, Domestic and International Priorities. *The Polar Journal*, 11(1), 118–135.

- LEPAN, N. (2020): The Final Frontier: How Arctic Ice Melting is Opening Up Trade Opportunities. *World Economic Forum*, 2020. február 13. Online: www.weforum.org/agenda/2020/02/ice-melting-arctic-transport-route-industry
- LSE (2022): Polar Strategy of France on the Horizon 2030. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment. *Climate Change Laws*, 2022. Online: www.climate-laws.org/geographies/france/policies/polar-strategy-of-france-on-the-horizon-2030
- McVICAR, D. (2022): How the Russia–Ukraine War Challenges Arctic Governance. *CFR*, 2022. május 10. Online: www.cfr.org/blog/how-russia-ukraine-war-challenges-arctic-governance
- MELCHIORRE, T. (2022): The European Union and the Arctic: An Inextricable Connubium? *High North News*, 2022. május 31. Online: www.highnorthnews.com/en/european-union-and-arctic-inextricable-connubium
- MFA RK (2020): *Ministry of Foreign Affairs Forms Arctic Club in Korea with Embassies in ROK*. Online: www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5676/view.do?seq=320942&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=&multi_itm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&company_cd=&company_nm=
- National Snow & Ice Data Center (2020): *Arctic vs. Antarctic*. Online: <https://nsidc.org/cryosphere/seaice/characteristics/difference.html>
- Norwegian Government (2021): The Norwegian Government's Arctic Policy. *Government.no*, 2021. január 26. Online: www.regjeringen.no/en/dokumenter/arctic_policy/id2830120
- NOEP (2017): *Arctic Fisheries, National Ocean Economics Program*. Online: www.oceanoeconomics.org/NOEP/Arctic/fisheries
- Office of the Historian [é. n.]: *Purchase of Alaska, 1867*. Online: <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/alaska-purchase>
- Oxford Analytica (2018): Polar Silk Road Will Reshape Trade and Geopolitics. *Oxford Analytica Daily Brief*, 2018. szeptember 18. Online: <https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB238508/Polar-Silk-Road-will-reshape-trade-and-geopolitics>
- POPE, A. (2022): Canada, Denmark End 50-Year „Whiskey War” over Hans Island. *Canadian Geographic*, 2022. június 14. Online: <https://canadiangeographic.ca/articles/canada-denmark-end-50-year-whiskey-war-over-hans-island>
- Prime Minister's Office [é. n.]: *Finland's Strategy for Arctic Policy*. Online: <https://vnk.fi/en/arctic-issues/finland-s-strategy-for-arctic-policy>
- RÁCZ A. (2024): Oroszország: az egykori kihívó magányossága. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 153–179.
- SCIO PRC (2018): 中华人民共和国国务院新闻办公室《中国的北极政策》白皮书 [A Kínai Népköztársaság Államtanács Információs Irodája: Kína északi-sarki fehér könyve]. Online: www.scio.gov.cn/zfbps/32832/document/1618203/1618203.htm

- SIGMOND, M. – FYFE, J. C. – SWART, N. C. (2018): Ice-Free Arctic Projections under the Paris Agreement. *Nature Climate Change*, 8(5), 404–408.
- SURYANARAYANAN, K. (2022): Third Pole's View on the North Pole – India's Arctic Policy. *The Polar Connection*, 2022. április 12. Online: <https://polarconnection.org/third-pole-india-arctic-policy>
- Times of India (2018): India Gets Cheapest LNG as Russia's Gazprom Begins Supplies. *The Times of India*, 2018. június 4. Online: <https://timesofindia.indiatimes.com/business/india-business/india-gets-cheapest-lng-as-russias-gazprom-begins-supplies/articleshow/64450442.cms>
- University of Oslo [é. n.]: *The Svalbard Treaty*. Online: www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-11/svalbard-treaty.xml
- US Department of State (2022): *Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine*. Online: www.state.gov/joint-statement-on-arctic-council-cooperation-following-russias-invasion-of-ukraine
- VÖRÖS Z. – HORVÁTH L. (2024): Dominancia és függés? – Kína az átalakuló nemzetközi térben. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 37–60.
- VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (2024): Az átalakuló világrend és a pólusok elmélete. In VÖRÖS Z. – TARRÓSY I. (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 11–35.
- WALLACE, I. (2020): Territorial Claims in the Arctic Circle: An Explainer. *The Observer*, 2020. szeptember 25. Online: <https://theobserver-qiaa.org/territorial-claims-in-the-arctic-circle-an-explainer>
- WEBER, J. szerk. (2020): *Handbook on Geopolitics and Security in the Arctic*. Cham: Springer.
- White House (2022): *National Strategy for the Arctic Region*. Online: www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf
- WISHNICK, E. (2017): *China's Interests and Goals in the Arctic: Implications for the United States*. Carlisle, PA: USAWC Press.
- ZOLTAI A. (2022a): Hogyan érinti Japánt az orosz–ukrán háború? *Eurázsia Központ Elemzések*, (36). Online: <https://eurasiacenter.hu/2022/10/13/euraszia-kozpont-elemzesek-2022-36-hogyan-erinti-japant-az-orosz-ukran-haboru>
- ZOLTAI A. (2022b): Kína helyzete az Északi-sarkon az orosz–ukrán háború kapcsán. *Eurázsia Központ Elemzések*, (21). Online: <https://eurasiacenter.hu/2022/07/11/euraszia-kozpont-elemzesek-2022-21-kina-helyzete-az-eszaki-sarkon-az-orosz-ukran-haboru-kapcsan>
- ZOLTAI A. (2022c): Az Északi-sark mint a geopolitika új színtere – Kína helye a nagyhatalmi erőegyensúly alakulásában. *Eurázsia Szemle*, 2(1), 80–97.